

EL PARLAR DE BENISSANET *

MAITE COT ARDÉVOL

Filòloga. Móra d'Ebre

INTRODUCCIÓ

Aprofitant que el CERE dedicava aquesta miscel·lània a la població de Benissanet, vaig decidir col·laborar-hi amb l'aportació d'un estudi que tractava un element prou interessant i important de la vida diària d'aquest poble: el seu parlar. La parla d'aquesta localitat encara no havia estat tractada mai de manera detallada i, així, en podia deixar una mínima constància (i dic "mínima" perquè caldria aprofundir-hi més en d'altres estudis).

Precisament, en dialectologia, el que més convé és recollir els trets més característics d'una zona determinada abans que desapareguin per sempre —tant per culpa dels canvis lingüístics, que estan avançant molt i ràpidament, com per l'augment dels prejudicis lingüístics—. Fins fa poc, les formes típiques i pròpies d'un territori s'havien conservat intactes, però els mitjans de comunicació en català (sobretot la televisió) i l'escola les estan fent desaparèixer.

El parlar de Benissanet l'hauríem d'incloure dins de l'àrea del subdialecte tortosí, una zona de transició lingüística entre el nord-occidental i el valencià i amb unes peculiaritats pròpies. De fet, els pocs estudis geolingüístics que hi ha fets sobre la comarca o, millor dit, que en parlen fan variar el dialecte on la inclouen depenent del criteri de cada autor.

A.M. Alcover parlava del català de la Ribera d'Ebre (referint-se al Delta de l'Ebre) i l'incloua en el lleidatà. Barnils l'anomena tortosí i l'inclou en el valencià. Badia i Margarit el considera un dialecte de transició però l'inclou dins del nord-occidental. Coromines opina que forma part de l'occidental. El mapa de la *Gran Enciclopèdia Catalana* divideix la Ribera en dues zones: l'oriental, que seria una transició entre el dialecte occidental i l'oriental; i l'occiden-

* Aquest article és fruit de la revisió i el resum d'un treball més ampli que porta el mateix títol i que l'autora va realitzar durant el curs 96/97 per a l'assignatura *Dialectologia catalana*, impartida pel professor Pere Navarro, de la Universitat Rovira i Virgili.

tal, com a transició entre el nord-occidental i el valencià. J. Veny i M. Alegre el consideren un parlar de transició i l'engloben dins de l'occidental i, concretament, dins del nord-occidental. Els dos autors que han estudiat més el tortosí són M.À. Massip i L. Gimeno (Massip, 1989; Gimeno, 1986). Aquest darrer considera el tortosí un subdialecte del català occidental. A més, en els seus estudis inclou algunes localitats de la Ribera (Móra, Rasquera i la Torre).

A banda d'aquests estudis que només anomenen la comarca i es limiten a englobar-la, si ho fan, en un subdialecte determinat, n'hi ha un altre de més concret realitzat per C. Vega *et al.* (1990) que tracta la pronominalització (*La parla de la Ribera d'Ebre*) però que no la situa en cap subdialecte concret. El mateix Carles Vega té un article titulat "El parlar de la Ribera d'Ebre dins el domini lingüístic català" on considera que la parla d'aquesta comarca forma part d'una zona de transició entre el nord-occidental i el valencià.

Com hem pogut veure, ben poca cosa hi ha publicada que estudiï el parlar d'aquest territori. Si en un àmbit comarcal els treballs geolingüístics són gairebé inexistents, no cal dir que no és estrany que no n'hi hagi cap sobre la parla de Benissanet. Tot i això, no podem oblidar les petites descripcions lèxiques i fonètiques que en fa Artur Bladé i Desumvila a la *Guia de Benissanet* i a *Els treballs i els dies d'un poble de l'Ebre català*.

MÈTODES

La recollida de dades va ser realitzada mitjançant una enquesta, que partia d'un qüestionari que se'ns havia entregat prèviament, i seguint el mètode interrogatiu indirecte. Les enquestes van ser gravades al domicili particular dels informants els dies 16-XI-96, 7-XII-96 i 3-I-97. Els informants en què em vaig basar són Joan Calanda Ayet, de 63 anys, i Teresa Ferré Bladé, de 34 anys —tots dos nascuts a Benissanet, igual com els seus pares—. Els dos comparteixen professió, són pagesos, i els seus estudis són primaris.

Pel que fa a la seua consideració sobre la llengua que parlen, el primer informant em va dir que català i el segon, que parlava "benissanetà", és a dir, català però no l'autèntic.

El treball, que ja tenia un contingut fixat, tracta el nivell fonètic, el morfològic i el lèxic. La transcripció al·lofònica es basa en l'Alfabet Fonètic Internacional —AFI—. L'inventari de sons remet a exemples de la parla de Benissanet:

i -	Vocal palatal tancada	v <u>i</u> canv <u>i</u>
e -	Vocal palatal semitancada	per <u>a</u> par <u>e</u> t
ɛ -	Vocal palatal semioberta	div <u>e</u> ndres gu <u>e</u> rra
a -	Vocal medial oberta	ja <u>a</u> re a <u>i</u> gua
ɔ -	Vocal velar semioberta	b <u>o</u> u pl <u>o</u> u
o -	Vocal velar semitancada	por <u>o</u> verg <u>o</u> nya
u -	Vocal velar tancada	br <u>u</u> t ju <u>d</u> ici

ĩ -	Semivocal palatal tancada	bec <u>ai</u> na nà <u>i</u> xer
ũ -	Semivocal velar tancada	riu haur <u>u</u>
j -	Semiconsonant palatal tancada	ia <u>j</u> os
w -	Semiconsonant velar tancada	ig <u>u</u> al qu <u>a</u> tre
p -	Bilabial oclusiva sorda	po <u>a</u> l pigota
b -	Bilabial oclusiva sonora	b <u>a</u> joca tam <u>b</u> é
β -	Bilabial aproximant sonora	arri <u>b</u> ar oli <u>β</u> es
t _ˠ -	Dental oclusiva sorda	peti <u>t</u> timó
d _ˠ -	Dental oclusiva sonora	do <u>b</u> le tin <u>d</u> re
ð -	Dental aproximant sonora	po <u>d</u> ia edu <u>ð</u> ació
k -	Velar oclusiva sorda	to <u>ç</u> ar co <u>r</u> alet
g -	Velar oclusiva sonora	ga <u>l</u> leta
ɣ -	Velar aproximant sonora	aig <u>u</u> a pastana <u>g</u> a
f -	Labiodental fricativa sorda	fa <u>d</u> ri fu <u>l</u> les
s -	Alveolar fricativa sorda	es <u>ç</u> ala s <u>ɨ</u> ndria
z -	Alveolar fricativa sonora	le <u>s</u> es <u>ç</u> oles co <u>s</u> es
s _ˠ -	Alveolar fricativa sorda dentalitzada	me <u>s</u> tre es <u>t</u> es
ts -	Alveolar africada sorda	po <u>t</u> ser
dz -	Alveolar africada sonora	do <u>t</u> ze
ʃ -	Prepalatal fricativa sorda	ca <u>i</u> xa grei <u>ʃ</u>
ʒ -	Prepalatal fricativa sonora	aba <u>d</u> ejo
tʃ -	Prepalatal africada sorda	xu <u>ç</u> lar fardat <u>ʃ</u> o
dʒ -	Prepalatal africada sonora	Jo <u>an</u> à <u>n</u> gel
l -	Líquida lateral alveolar velaritzada	pa <u>l</u> oma es <u>ç</u> oles
l _ˠ -	Líquida lateral dentalitzada	mo <u>l</u> tes
ʎ -	Líquida lateral palatal	ll <u>o</u> p al <u>l</u>
ɾ -	Líquida bategant alveolar	ma <u>r</u> e e <u>r</u> a
r -	Líquida vibrant alveolar	carro ro <u>i</u> g
m -	Nasal bilabial	ma <u>ç</u> ana timó
ɱ -	Nasal labiodental	va <u>n</u> fer
n -	Nasal alveolar	a <u>n</u> ar na <u>d</u> al
n _ˠ -	Nasal alveolar dentalitzada	can <u>t</u> imbola s <u>ɨ</u> ndria
ɲ -	Nasal palatal	a <u>n</u> y
ŋ -	Nasal velar	cin <u>ç</u>

RESULTATS

Fonètica

VOCALISME TÒNIC

El parlar de Benissanet presenta set sons vocàlics en posició tònica. Són els següents:

i e ε a o u

Tractament de A tònica llatina

Aquesta A del llatí clàssic que es va conservar en el llatí vulgar ha arribat a la llengua actual.

IACERE > j[á]ure

NASCERE > n[á]ixer

TRAHERE > tr[á]ure

*ACQUA > [á]igua

Quan aquesta vocal es troba en contacte amb un grup de iod, es produeix un tancament i es converteix en una vocal palatal semitancada [e]. Això passa en el següent exemple:

LACTE > ll[é]t

Tractament de Ī Ē tòniques llatines

Aquestes vocals llatines han donat una vocal palatal semitancada; per tant, conserven el mateix timbre que en llatí vulgar.

CĪLIA > c[é]lla

PĪRA > p[é]ra

CĒPA > c[é]ba

AURĪCULA > or[é]lla

BĪBERE > b[é]ure

PARĒTE > par[é]t

OVĪCULA > ov[é]lla

PARĪCULU > par[é]ll

BĒSTIA > b[é]stia

Tractament de Ĕ tònica llatina

La Ĕ tònica de llatí clàssic ha evolucionat a una vocal palatal semitancada [e].

PĔNSAT > p[é]nsa

TĔMPUS > t[é]mps

VĔTULA > v[é]lla

En el cas de "divendres", el grup N'R ha fet que es conservés l'obertura vocàlica que hi havia en llatí vulgar: div[é]ndres.

Tractament de Ō tònica llatina

La Ō del llatí clàssic va evolucionar a una [o] en llatí vulgar i aquesta obertura s'ha conservat.

PLŌVET > pl[ó]u

ŌVU > [ó]u

BŌVE > b[ó]u

DIE IŌVIS > dij[ó]us

Tractament de Ō Ū tòniques llatines

Aquestes vocals del llatí clàssic tenen com a resultat general una [o], però hi ha una excepció, el cas de TŌFU, en què trobem una [ɔ] perquè s'hauria produït una obertura per dissimilació amb la semivocal bilabial que l'acompanya.

PAVŌRE > [pór] FŪSU > f[ó]s TŌFU > t[ó]u

En el cas de *por* hem de remarcar que s'articula la vibrant final.

Tractament del diftong "eu" en el futur del verb "veure"

Aquest diftong, com en el valencià, monoftonga en [o]. Exemples:

va v[ó]re a v[o]rem

Per tant, podem observar que no només monoftonguen en el futur sinó també en l'infinitiu.

Tractament de l'auxiliar "haver" en el pretèrit indefinit

jo [aĩ] cantat	nosaltres [am] cantat
tu [as] cantat	vosaltres [aũ] cantat
ell [a] cantat	ells [an] cantat

Canvi d'accent en el pretèrit imperfet d'indicatiu dels verbs (només 3a pers.)

En la tercera persona dels següents verbs no es produeix un desplaçament de l'accent, sinó que es conserva l'accent etimològic de la forma clàssica. En el verb *dir*, igual com en el valencià i en el tortosí, es manté la forma feble i es pronuncia com un hiat.

ploure: [ploβíε]	moure: [moβíε]	dir: [d_íε]
beure: [beβíε]	saber: [saβíε]	

Tractament dels grups "kwá", "gwá"

Aquest diftong es manté, és a dir, no monoftonga.

quatre: [kwá]tre	aguaita: a[ɣwá]ita
cinquanta: cin[kwá]nta	igual: i[ɣwá]l

Vocalisme àton

En el parlar de Benissanet trobem sis sons vocàlics en posició àtona:

i		u
	e	o
	ɛ	
	a	

Tractament de la /a/ i la /e/ en posició pretònica i posttònica

Com que pertany al bloc occidental, distingeix les /a/ i /e/ en posició àtona. Hem de fer, però, algunes precisions. Podem veure que fan la distinció, si ens fixem en els sons que apareixen marcats en les següents paraules:

h[e]rbeta	c[a]dernera	full[e]s
cas[e]s	v[e]rgonya	quinz[e]

En el mot *febre* la vocal àtona no és una palatal semitancada com a *quinze* sinó que és articulada com una palatal semioberta, per analogia a la tendència general de pronunciar el morfema de femení amb una [ɛ]: febr[ɛ] = cas[ɛ]. Aquest fenomen no és exclusiu en els femenins, sinó que formaria part d'un tret més general que fa que les /a/ en posició final absoluta siguin articulades amb un menor grau d'obertura, és a dir, com ja hem vist, amb una vocal palatal semioberta. Els exemples que hi ha a continuació ho demostren:

escal[ɛ] herbet[ɛ] roset[ɛ] caderner[ɛ] vergony[ɛ]

Quan la /e/ àtona es troba en posició inicial travada acostuma a neutralitzar en una [a]:

[a]scala [a]spill [a]scoles

En el mot *cadenera* trobaríem el mateix fenomen encara que el so afectat no es trobi en posició inicial absoluta: cad[a]rnera.

Tractament de la /o/ en posició pretònica i posttònica

La /o/ en aquesta posició no acostuma a neutralitzar en /u/. En alguns casos, però, quan va seguida d'una /i/ tònica pot tancar-se en /u/.

p[o]tet	m[o]lí
t[o]mata	c[o]muna
carr[o]	c[o]nill / c[u]nill
ferr[o]	c[o]sins / c[u]sins

Tractament de la /o/ en posició inicial

La /o/ en posició inicial absoluta normalment diftonga en [aũ].

[aũ]rella [aũ]liva [aũ]vella [aũ]lor

Tractament dels grups "kwa", "gwa"

Aquests diftongs no monoftonguen en els següents casos:

pas[kwɛ] ai[ɣwɛ] llen[gwɛ] e[ɣwɛ] [kwa]resma

Però sí que monoftonga en el numeral *quaranta*: [ko]ranta.

Tractament de la /a/ i la /e/ pretòniques en contacte amb una líquida bategant

La /a/ i la /e/ pretòniques seguides d'una líquida bategant es conserven; així ho veiem en mots com: t[a]ronja, car[a]bassó, car[a]gol i b[e]renar.

Però en el cas de *veremar* i *escarabat*, la vocal pretònica cau: [bermá], [askarβót̪̃]. És curiós l'acabament en -ot de l'últim exemple. Segons Alcover i Moll (1926-1928) s'ha produït un canvi de sufix (vol. 5, pàg. 226).

Tractament de la /e/ en contacte amb una consonant palatal

Quan la /e/ va seguida d'una consonant palatal es produeix un tancament en [i].

m[i]njar s[i]xanta m[i]njador s[i]ran

Aquest tancament també es produeix en posició tònica:

m[i]njo m[i]nja

Consonantisme

Manteniment de la labiodental sonora

No es distingeix la labiodental sonora [v] de la bilabial oclusiva sonora [b].

[b]i [b]aca fa[β]a can[b]i Este[β]e plora[β]a

Manteniment de la iodització

No s'observa iodització. Com en la resta de l'occidental trobem una líquida palatal [λ].

u[λ] ce[λ] a fu[λ]a pa[λ]a
ve[λ]a a[λ]

En el mot *mallol* s'ha produït un canvi en el mode d'articulació de la palatal. S'ha passat d'una líquida lateral a una nasal; així trobem [maɲól]. És a dir, hi ha hagut una dissimilació de laterals.

Pel que fa al terme *llentia* hem de dir que també s'ha produït un fenomen especial. No només no hi ha iodització, sinó que el fet de trobar una palatal ha provocat la dissimilació de la primera en una prepalatal africada sonora [ɟ̟]. Així tenim [ɟ̟en̟t̟íɫɛ]. Aquest canvi també el trobaríem en el mot [ɟ̟uð̟riγóɫɛ].

Nasal adventícia

Com en els altres parlars occidentals trobem una nasal adventícia en els següents mots: *mangrana*, *llangosto*, però no en *maçana*.

Vocalització de la /l/ seguida de consonant

La líquida lateral alveolar /l/ quan va precedida d'una *a* i seguida d'una consonant labial acostuma a vocalitzar, tant en la síl·laba inicial com en l'interior del mot.

[aũ]bergínia [aũ]bercoc p[aũ]par [aũ]berge

Tractament de /ʃ/ i /ʒ/ en posició inicial i postconsonàntica

Aquests dos sons consonàntics en posició inicial i postconsonàntica s'articulen africats.

[tʃ]uclar	[dʒ]ove
[tʃ]ocolate	[dʒ]oan
pan[tʃ]a	àn[dʒ]el
car[tʃ]ofa	diumen[dʒ]e

En canvi a *mitja* i *pitjor* no trobem una africada sinó una fricativa (mi[ʒ]a pi[ʒ]or) perquè provenen dels grups llatins -DY-, -I-. Els grups -TICU-, -DICU llatins, però, han donat [dʒ] “me[dʒ]e” i “fe[dʒ]e”.

Algunes vegades la /ʒ/, encara que ocupi una posició inicial, però per fonètica sintàctica es troba en posició intervocàlica, no s'africa: “passa a [ʒ]aure”.

Tractament de /ʃ/ i /ʒ/ en posició intervocàlica i de /ʃ/ final

La /ʒ/ en posició intervocàlica i la /ʃ/ intervocàlica i final segregen una iod al davant.

ca[iʃ]a	bo[iʒ]a	co[iʃ]o
co[iʃ]í	pu[iʒ]ar	gre[iʃ]

Tractament del grup /ĩn/+vocal

La nasal alveolar no palatalitza quan va precedida d'una semivocal palatal [i]

cu[ĩn]a	beca[ĩn]a	sanfa[ĩn]a
---------	-----------	------------

En el cas de *feina*, però, sí que es produeix la palatalització fe[ɲ]a.

És curiós que un informant ha africad la s inicial dels mots *safareig* i *sanfaina*: [tʃ]afareig [tʃ]amfaina. Es tractaria, potser, del fenomen que fa que les alveolars fricatives en posició inicial s'afriquin en alguns casos:

SĪMPLICE > ximple SĪBILĀRE > xiular

Aquesta particularitat també la trobem en rossellonès i en eivissenc.

Tractament del morfema de la persona del present d'indicatiu dels verbs

ANAR io [bátʃ]	FER io [fátʃ]
VEURE io [bék]	(creat per analogia amb el verb <i>beure</i>)

Tractament de la /r/ de l'infinitiu en combinació amb pronoms febles

La /r/ no se sensibilitza quan es troba en contacte amb els pronoms febles. Fins i tot, en alguns casos hi ha pronoms que es redueixen ja que per als parlants el verb acaba en vocal.

canviâ-la	acovidâ-mos	tocâ'm
castigâ'ls	trucâ'l	

Morfologia

MORFOLOGIA NOMINAL

L'article masculí definit

S'ha conservat l'article masculí antic *lo*. Per tant, el sistema de l'article és el del català antic:

	Masculí		Femení	
Singular	<i>lo</i>	<i>l</i>	<i>la</i>	<i>l</i>
Plural	<i>los</i>	<i>ls</i>	<i>les</i>	

Normalment, l'article es redueix quan va precedit d'un mot acabat en vocal, tant si l'article masculí és singular com plural. L'article, masculí i femení, també acostuma a reduir-se quan va seguit d'una vocal. Vegem-ne alguns exemples:

lo poble	lo canvi	los vells	los crios
havé'l còlera	hasta'ls 14 anys	ara'ls pantanos	que'ls
la furgoneta	la guerra	les [a]scoles	les vores
les riuades	l'[a]scola	l'[aũ]liada	l'any

Demonstratius

Els demostratius són:

Proximitat: *este, esta, estos i estes*

Llunyania: *aquell, aquella, aquells i aquelles*

Per tant, només hi ha dos graus de localització. El demostratiu de proximitat provinent del *iste-a* llatí no ha estat reforçat amb la partícula *ecce-*, igual com en el tortosí i el valencià.

Pronoms personals en funció de subjecte

Els pronoms personals forts que fan funció de subjecte són:

1a p. sg. [jó]	1a p. pl. [náɫ̃ t̃ ɾos]
2a p. sg. [tú]	2a p. pl. [báɫ̃ t̃ ɾos]
3a p. sg. [él]/[éɫɛ]	3a p. pl. [éɫtʃ]/[éɫes]

Pronoms personals en funció d'objecte

Els pronoms personals febles de 4a i 5a persona que fan funció d'objecte són *mos* (creat per analogia amb *me*) i *us*. En el primer cas trobem la forma plena, com en català antic, i en el segon la reforçada. Hem de fer referència, en aquest apartat, al fet que els pronoms presenten una tendència més gran a ocupar la posició proclítica que l'enclítica.

Possessius

Les formes tòniques del possessiu femení singular són:

meua teua seua

Aquestes formes han estat creades per analogia amb MEUM, no són etimològiques. S'ha de comentar també que conserven la semiconsonant velar.

Tractament del plural dels antics proparoquítons llatins

Els antics proparoquítons llatins que acabaven en nasal, la sensibilitzen en els plurals. Aquesta és una de les característiques que diferencien l'occidental del bloc oriental. Aquests plurals els podem veure en els següents exemples:

hòmens jóvens màrgens ràvens òrfens térmens

MORFOLOGIA VERBAL

Infinitiu

Els infinitius dels verbs *tenir*, *venir*, *valer*, *caber* i *doler* presenten l'altra forma del doblet, provinents d'un infinitiu de morfema àton i creats per analogia amb d'altres infinitius com *prendre* i *doldre*. Per tant, al parlar de Benissanet trobem *tindre*, *vindre*, *valdre*, *cabre* i *doldre*. En el cas de *caler* conviuen dues formes *caldre* (com les anteriors) i *calguer*. En aquesta última s'afegeix una velar /g/ per analogia amb les formes del subjuntiu que també la presenten.

Present d'indicatiu 1a i 3a persona

CANTAR	io cant[o]	ell cant[ɛ]
MENJAR	io m[i]nj[o]	ell m[i]nj[ɛ]

El morfema de primera persona del present d'indicatiu és -o com en tot el nord-occidental. A la tercera persona del singular del mateix temps verbal trobem una [ɛ]. Aquest és el so amb què s'articulen les /a/ finals, com ja hem vist anteriorment. També els morfemes de 1a i 3a persona de l'imperfet d'indicatiu i del condicional es realitzen amb una vocal palatal semioberta [ɛ].

io plorav[ɛ]	io plorari[ɛ]
ell plorav[ɛ]	ell plorari[ɛ]

Present de subjuntiu

El tret que cal destacar en aquest temps verbal és que en la 4a i la 5a persona d'alguns verbs conviuen dues formes: la pròpia del present de subjuntiu i la del pretèrit imperfecte de subjuntiu. Això és una característica típica del tortosí. Aquesta coincidència no només afecta les persones 4a i 5a sinó que, fins i tot, podem trobar-la en la 6a persona.

ell vol que naltros cantem/cantéssem
valtros canteu/cantésseu
ells cantin/cantessen

Una altra variació que cal comentar és la que es produeix en la vocal morfe-màtica, alternen la *e* i la *i*. Així observem que diuen *cantessen* però *anessin*.

Pretèrit imperfet de subjuntiu

En alguns verbs com *patir* i *dormir*, en aquest temps verbal, apareix una *g* per analogia amb d'altres verbs que la tenen etimològica:

volia que io dormigués

També s'observa el que hem explicat anteriorment, una alternança de les vocals *e/i* en els morfemes àtons de l'imperfet de subjuntiu.

dormiguesses/dormiguessis

El fet que Benissanet es trobi en una àrea lateral i conservadora ha contribuït al manteniment de la vocal morfe-màtica *e* de la llengua antiga en les persones 2a, 4a, 5a i 6a.

Verbs incoatius

Al parlar de Benissanet, com en tot l'occidental, trobem una *i* en l'infix d'incoatiu. Aquesta és una de les característiques que serveix per diferenciar-lo del bloc oriental, que presenta una *e*:

io patixo servixo complixo

LÈXIC

El camp del lèxic és el més important, en relació a la quantitat, és a dir, és el lèxic el que presenta més diferències, sobretot en els termes que no formen part del vocabulari bàsic. Benissanet, com que pertany a una àrea lateral (més conservadora de formes antigues), presenta més discrepàncies lèxiques respecte de la zona central (focal), més innovadora.

A més a més de ser una àrea lateral, és també una àrea tardana pel que fa al repoblament, que es va produir després que el llatí vulgar ja hagués evolucionat a la Catalunya Vella. Per tant, el parlar de Benissanet forma part d'un dialecte constitutiu. El fet que estigui situat, com ja hem dit, en una àrea lateral i tardana fa que comparteixi bastants mots amb el valencià, el tarragoní, el rossellonès, el balear i l'alguerès, que també són zones laterals i tardanes (el rossellonès, però, no és una àrea tardana).

La parla de Benissanet està inclosa en una zona de transició entre el nord-occidental i el valencià, que es coneix amb el nom de *subdialecte tortosí*. Aquesta característica fa que hi hagi una sèrie de paral·lelismes lèxics. També trobem un conjunt de paraules que confirmen la seua occidentalitat; són termes propis de tot l'occidental.

Els llistats, que hi ha a continuació i que pretenen exemplificar el que acabem de dir, comencen per aquests mots típics de l'occidental.

Mots que comparteix amb tot l'occidental

abadejo, arena, coralet, corder, domenge, espill, fadri, granera, melic, paloma, panís, roig, romer, safranòria, timó, torcar, visc, xiquet

Mots que comparteix amb el català nord-occidental

batxiller, cullereta, dillums, galleta, garxo, mangrana, moixó, parèixer, pigota

Mots que comparteix amb el valencià

bajoca, clau, coixo, cullereta, fardatxo, fesol, fúmeral, gentilla, llangosto, llépol, maçana, nuet, oratge, poal, tomata, xalar

Paral·lelismes amb altres dialectes

1- Paral·lelismes amb el tarragoní:

abadejo, arena, bajoca, batxiller, claus, cullereta, dillums, doble, fadri, fesol, granera, guerxo, llépol, mangrana, melic, moixó, nuet, pataca, pigota, romer, safranòria, timó, torcar, visc, xalar, xoll

2- Paral·lelismes amb el balear:

arena, claus, doble, fadri, fúmeral, granera, llépol, parèixer, pigota, poal, torcar, visc, xalar

3- Paral·lelismes amb el rossellonès:

cullereta, melic, pigota, granera, roig, tomata

4- Paral·lelismes amb l'alguerès:

arena, fadri, granera, parèixer, pigota, poal, torcar

Manlleus del castellà

El parlar de Benissanet, com la resta dels dialectes catalans, té un conjunt de castellanismes que són fruit del veïnatge i de la imposició d'aquesta llengua i de la convivència de les dues llengües actualment. Alguns dels manlleus del castellà que vaig observar en la recollida de dades són els següents:

basura, bueno, después, hasta, iagua, menos, pues, puesto, xarco

Fins i tot, el mot *coixo* ha estat considerat un castellanisme. Així ho creuen Badia i Margarit (1981) —pàg. 31— i Bruguera (1986) —pàg. 67—. Aquest darrer autor diu que *coixo* és un castellanisme ja des del segle XIV. Coromines (1981), en canvi, pensa que es tracta d'un mossarabisme (vol. II, pàg. 802). Podríem dir, per tant, que la *o* de *llangosto* seria també un mossarabisme.

LÈXIC AUTÒCTON

A part d'aquestes coincidències lèxiques entre dialectes que hem vist, hi ha mots i expressions que són típiques de Benissanet, o almenys així ho considera Artur Bladé i Desumvila (1982) en la seua *Guia de Benissanet*. Aquests mots i construccions són els següents:

samar (apropriar-se d'alguna cosa i fer-se la seua), *xamar* (enganyar), *balair* (canviar l'ordre, canviar de lloc alguna cosa o alterar-la), *fer l'enraca* (fer trampa), *tindre mal xiu* (tenir mal aspecte —aplicat a plantes i arbres—), *traquelets* (objectes de poc valor), *andrimàries* (coses que fan nosa), *pellingos* (roba vella), *sarsall* (farfallós), *llarer* (rastre de fang que es deixa en el lloc on s'han netejat les verdures), *mairam* (xafarderia).

Alguns d'aquests termes no són exclusius de Benissanet; fins i tot, el mateix autor diu que potser es poden trobar en pobles propers. A Móra d'Ebre, per exemple, els que també es coneixen, amb possibles variacions fonètiques, són aquests:

samar, balair, tindre mal xeu, llarer i pelinxos

Per acabar aquest apartat dedicat al lèxic, presentem un breu vocabulari que inclou una petita mostra dels mots usats per la comunitat de parlants de Benissanet —la majoria ja vistos en els llistats de paral·lelismes— (al costat apareixen les formes equivalents del dialecte central, que acostumen a coincidir amb les estàndards; les primeres, però, són tan vàlides i tan dignes com les altres):

abadejo (bacallà), *arena* (sorra), *auberge* (préssec), *aubergínia*, *bajoca* (mongeta tendra), *barallar* (renyar), *batxiller* (tafaner), *botana*, *brumerot* (caragol bo-ver), *cantimbola* (tombarella), *cebollet*, *coralet* (bitxo), *corder* (xai), *cullereta* (capgròs), *escarabitxa* (panerola), *doble* (gruixut), *espill* (mirall), *fadrí* (solter), *fardatxo* (llangardaix), *fesol* (mongeta), *fumeral* (xemeneia), *granera* (escombra), *garxo* (estrabic), *judrigola* (guardiola), *llangosto* (llagost), *llépol* (llaminer), *llima* (llima), *maçana* (poma), *melic* (llombrígol), *moixó* (ocell), *panís* (blat de moro), *paloma* (papallona), *pataca* (patata), *pigota* (verola), *poal* (galleda), *prebina* (pebrot), *ratapanada* (ratpenat), *roig* (vermell), *romer* (romaní), *sénia*, *timó* (farigola), *tomata* (tomàquet), *torcar* (eixugar), *viatge/vegada*, *visc* (vesc), *xalar* (gaurdir), el vocatiu *xeic*, *xiquet* (nen), *xoll* (toll) i *xorxo* (brut).

Molts d'aquests també són coneguts i emprats a bona part de la comarca i, fins i tot, en d'altres dialectes, com ja hem vist.

CONCLUSIONS

Benissanet, com a localitat de la Ribera d'Ebre, estaria situat lingüísticament dins d'una zona de transició entre el nord-occidental i el valencià que és coneguda amb el nom de *subdialecte tortosí*. Aquest subdialecte té unes característiques pròpies, que el diferencien dels altres, i uns trets que, lògicament, comparteix amb el nord-occidental i el valencià. Com dèiem a la introducció, hem de fer referència obligatòria al marc comarcal, on se situa, si volem buscar informació sobre el parlar d'aquest territori, ja que no hi ha cap estudi dedicat, exclusivament, a tractar la parla d'aquest poble riberenc. Encara que ens referim a una unitat de parla més gran —la comarcal—, no abundem els treballs que l'hagin analitzat; només ha estat estudiada en general (com a part d'un grup més ampli, el tortosí).

Cenyint-nos ara als trets lingüístics del municipi estudiat, veurem que pertany al bloc occidental perquè distingeix les /a/ i les /e/ àtones (a diferència de l'oriental), malgrat que la /a/ en posició final s'articuli com una [ɛ]. També diferencia les /o/ i les /u/ quan són àtones, tot i que, en alguns casos, la /o/ es pot neutralitzar en /u/ si va seguida d'una /i/ tònica.

L'altra característica que l'inclou en l'occidental és l'evolució de $\text{ĩ}/\bar{\text{e}}$ del llatí en una [e] i no en una [ɛ] com en l'oriental.

La resta de trets que caracteritzen el parlar de Benissanet són aquests:

Fonèticament

- 7 sons vocàlics en posició tònica i 6 en posició àtona
- acostuma a neutralitzar en [a] les /e/ en posició inicial travada
- la diftongació de la /o/ àtona inicial en [aũ] i la vocalització de la /l/ en el grup *al-* inicial
- desconeix el fenomen de la iodització
- africament de /ʃ/ en posició inicial i postconsonàntica i de /ʒ/ en posició inicial absoluta o postconsonàntica, no entre vocals
- no distinció de la /b/ i la /v/

Morfològicament

- els possessius femenins són *meua, teua i seua*
- conserva els plurals en -ns dels antics proparoxítons llatins
- els pronoms personals àtons apareixen en forma plena
- els incoatiu prenen l'increment -isc-
- coincidència de les persones 4a i 5a, i en alguns casos també la 6a, del present de subjuntiu amb les de l'imperfet de subjuntiu.

Ara que ja hem vist les característiques més importants i que el parlar de Benissanet forma part del bloc occidental i, més concretament, de l'àrea de transició entre el nord-occidental i el valencià, observarem quins trets l'apropen a un i altre dialecte:

Característiques que comparteix amb el nord-occidental

Fonètica:

- Segregació de iod davant de /ʃ/ i de /ʒ/
- No articulació de la líquida final dels infinitius quan van seguits d'un pronom feble
- No articulació de la dental final dels grups –LT i –NT

Morfologia:

- Manteniment de les formes arcaiques de l'article masculí: *lo/los*
- La desinència de la primera persona del present d'indicatiu és –o
- Pronoms personals de 4a i 5a persona: *naltros* i *valtros*
- Pronom personal de 5a persona en funció d'objecte *us*
- Morfemes –és, –esses... i no –ara, –ares com el valencià

Característiques que comparteix amb el valencià

Fonètica:

- Monoftonga el verb *veure*, tant en l'infinitiu com en el futur: *va vore*, *a vorem*
- No palatalitza la nasal quan va precedida per una /i/ (excepte en el mot *feina*)

Morfologia:

- Pronom demostratiu de proximitat: *este/esta...*
- No elideix els pronoms *me*, *te* i *se* davant de *ho/hi*
- En els verbs del 2n grup l'imperfet d'indicatiu és del tipus feble

Pel que fa al lèxic, el camp més important quantitativament, comparteix, com ja hem vist en l'apartat dedicat a aquest aspecte, una sèrie de mots amb d'altres dialectes i també amb el nord-occidental i amb el valencià.

Tots els trets que acabem de veure confirmen la teoria que el parlar de Benissanet es troba en una àrea de transició entre el nord-occidental i el valencià. Aquesta zona que rep el nom de subdialecte tortosí estaria formada, doncs, per un conjunt de parlars amb una gran variació lingüística.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, A. M. i MOLL, F.B. (1926-1928): *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Moll. Palma de Mallorca, 10 vol.

ALEGRE, M. (1991): *Dialectologia catalana*. Teide. Barcelona.

BADIA i MARGARIT, A. M. (1981): *Gramàtica històrica catalana*. Tres i Quatre. València.

BLADÉ i DESUMVILA, A. (1970): *Els treballs i els dies d'un poble de l'Ebre català*. Pòrtic. Barcelona.

BLADÉ i DESUMVILA, A. (1982): *Guia de Benissanet*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona.

BRUGUERA, J. (1986): *Història del lèxic català*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

COROMINES, J. (1981): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions "la Caixa". Barcelona. Vol. II, III, IV, V.

GIMENO, L. (1986): "El tortosí septentrional". *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 619-632.

GRIERA, A. (1920): "El català occidental". *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VIII, p. 35-39; IX, pp. 1-3.

GULSOY, J. (1976): "El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català". *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 633-643.

MARTÍ i CASTELL, J. (1970): *Contribució a l'estudi del dialecte occidental*. Diputació de Tarragona.

MASSIP, À. (1989): *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona.

NAVARRO i GÓMEZ, P. (1992): *El parlar de la Fatarella*. Centre d'Estudis de la Terra Alta.

VEGA, C. (1993): "El parlar de la Ribera d'Ebre dins el domini lingüístic català". *CERE Miscel·lània 9*, p. 79-90.

VEGA, C., SÀEZ, X., MIR, J.M. i PONS, A. (1990) *La parla de la Ribera d'Ebre. Aspectes morfològics: la pronominalització àtona*. Centre d'Estudis Ribera d'Ebre. Flix.

VENY i CLAR, J. (1988): "La partió català occidental-català oriental". *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*. P.A.M., p. 11-40.

VENY i CLAR, J. (1993): *Els parlars catalans*. Moll. Palma de Mallorca.